

Анотація

Наиболее актуальным автор статьи считает исследование профессиональной культуры человека опасной профессии как дополнение к профессиональной надежности в экстремальных условиях полета, выявление степени взаимосвязи социально-психологических аспектов профессиональной культуры авиационного специалиста и организационной культуры авиапредприятия.

В.І.Пліско

м. Київ

Психомоторний вплив на ослаблення міри агресивності

Інтерес для проведення досліджень встановили ситуації, які виникли між агресивно настроєного на протизаконні дії суб'єкта і представниками правоохоронних органів, які приймають участь у розв'язанні конфлікту (небезпеки). Навчання по використанню профілактичних методів, способів і дій щодо зниження ступеня агресивності суб'єкта стало основою мети дослідження.

Спираючись на достовірну інформацію і прогнозуючи можливу схему розгортання подій, слід для оперативного припинення злочинів як можна повніше і переконливіше розкрити: реальний зміст мотивів суб'єкта; ірраціональність мети, яку він переслідує; наявність протиправних методів її досягнення і можливого її досягнення правомірним шляхом; збитковість його прогностичних мотивів; помилковість рішень в передбачуваних діях; характер і ступінь суспільної небезпеки можливих дій та їх наслідків. Кожен з перерахованих аспектів може мати безліч практичних і методичних рішень. Психологічний вплив повинен переслідувати дві основні задачі:

стратегічну, тобто по можливості вирішити проблему перебудови мотиваційної суті особистості, і тактичну, тобто ставити питання: яким способом скоригувати конкретну поведінку суб'єкта в характерній для нього ситуації.

Методи включають різні способи навіювання, не виключаючи тактичні варіанти впливів: різкі і впевнені команди, умовляння і прохання, спокійний і врівноважений діалог, поступки на користь того, що провинився і т.д. Використання гнучкого підходу методом "дипломатичного впливу" у вирішенні ситуації між двома конфліктуючими сторонами дозволяє співробітникам уникнути примусових фізичних заходів. Часто у практиці ситуації виникають таким чином /середньостатистична модель/: надійшла інформація про те, що суб'єкт бешкетує, погрожує сусідам, намагається прикласти фізичну силу і т.п. Приводом для такої поведінки може бути будь-що /образи, назвали п'яницею, неробою тощо, можлива і більш серйозна причина/. При навчанні курсантів таким епізодам пропонується один із варіантів тактичного розв'язання конфлікту. Навчений у ролі "співробітників" при прибутті на місце події відразу вступає в контакт з протилежною стороною і так, щоб його чув конфліктуючий суб'єкт, тактично пояснює, що ображати гідність людини не можна, навіть якщо вона не права. Він спеціально вступає в такий діалог, не дивлячись на те, що ця сторона не проявляє агресивності і навіть ізолювалась від розлюченого сусіда. Цей тактичний маневр певною мірою притушить запал суб'єкта і напруженість ситуації. Висловивши своє "незадоволення" іншій стороні, "співробітник" переходить на спокійний, впевнений тон з суб'єктом, доводить йому, що немає необхідності піднімати галас і використовувати фізичну силу, бо у такому випадку він буде покараний за законом. Разом з ним доводить до його відома, що будь-яка погроза на адресу громадян вимагають заходів у відповідь на їх захист, тобто тим самим з'ясовує, чи дійсно загроза є

реальною, чи примітивною /в запалі гніву/. Таким чином вони вчаться впливати на розвиток ситуації.

У іншому випадку, співробітник повідомляє "суб'єкта" про подальший контроль за його поведінкою. Якщо ще на початку ситуації даний тактичний прийом не зупинив бешкет, то курсант переходить до різких впевнених команд і жестами заспокоює суб'єкта. Потім знову переходить повторно до цього ж прийому. Для розв'язки ситуації він пропонує суб'єкту заходи для примирення з другою стороною. Однак після такого спілкування повинен обов'язково заспокійливим тоном з іншою конфліктуючою стороною поговорити сам. Розглянуту модель ситуації доцільно трансформувати у навчальне заняття з професійної підготовки співробітників правоохоронних органів. Звичайно дії співробітників на практиці носять однобічний нормативний характер. Спеціальний психотренінг дозволить розширити інтелектуальний діапазон навчених, поведінкову базу у вирішенні аналогічних ситуацій. Проведений порівняльний аналіз між навченими, які пройшли спеціальний тренінг, і курсантами, які не знайомі з методом "дипломатичного впливу", виявив певні відмінності між ними у вирішенні конфліктних ситуацій. За складеним сценарієм-діалогом, у якому оговорювались ролі "правопорушника" і його "жертви", розігрувалась сцена конфлікту. Відхилення допускались, набуваючи в якійсь з частин довільну форму, але без використання грубої фізичної сили. Імітація "шкоди" начебто наносилась оточуючим предметом. У розпалі діалогу втручалась третя сторона, тобто співробітник, який прибув на місце події. "Жертва" підкорялась діям співробітника, у "Правопорушника" поведінка була хаотичною. Навченому необхідно перевести ситуацію у мирне русло. Оцінювалось:

1/ впевненість курсантів;

2/ тональність;

3/ використання тактичних прийомів;

- 4/ творче вирішення проблеми /ініціативність/;
- 5/ манера рухатись;
- 6/ використання підручних засобів.

Подібні ситуації можна розглядати й інакше, і, можливо, результат буде іншим. Для порівняння тим, хто займається, наводять приклад використання недостатньо вмілих дій, що мають місце в практиці. Початок такий самий: суб'єкт перебуває не в собі, назріває небезпека. Представник правоохоронних органів, який прибув на місце події, довго не розбираючись, прагне відвести суб'єкта в ізолятор і т.п. У цьому випадку з боку суб'єкта можуть виникнути не передбачені дії, так як у запалі гніву, він ще більше збуджується і може несвідомо скоїти небезпечне діяння.

У навчальному процесі треба ставити моделі ситуації, де навчені змогли вчитись будувати свою поведінку таким чином, щоб правопорушник через якийсь час відчув би себе незручно, співвідніс свою поведінку з реальністю. Необхідно проявити витримку до кінця, навіть якщо знаєш, що маєш справу з відчайдушним негідником. Звернення повинно бути прихильним, довірливим, уважним поряд із зустрічною антагоністичною поведінкою суб'єкта. У жодному разі не слід намагатись використовувати фізичну силу. Навіть якщо правопорушник використовує фізичну протидію, слід діяти вміло, без зайвого нагнітання обстановки. Звичайно, простіше виконати завдання підготовленому курсанту, який вчасно зможе призупинити протидію. Такі співробітники користуються великим авторитетом у правопорушників.

Навмисний мотив у скоєнні злочину відносно тривалий за часом формування і реалізації задуманого. Він може бути безперервним від початку прийняття рішення до завершення, а також може перериватись, але поновлюватись з новою силою. Навмисний мотив відрізняється зосередженістю, він завжди глибоко осмислений, часто до дрібниць розроблений, формується у стані холодного розуму. Його можна

зруйнувати шляхом переконання суб'єкта в небезпеці і ганебності його цілей.

На практиці співробітнику складно завчасно попередити задум злочину. Це природно, оскільки суб'єкт нікого про це не інформує. Однак, вивчаючи почерк кожного злочину, володіючи повною інформацією, курсант визначає мотивацію і може прогнозувати можливість в подальшій організації злочину. Потім добирає такі способи тактичних впливів, які здатні зруйнувати можливі плани /посилення постів, зміна режиму діяльності, спостереження і т.д./. Доцільно застосовувати тактику, яка б примусила вийти суб'єкта на ціль. Створюються штучні можливості і зручні умови для досягнення злочинцем мети. Надалі можна діяти по-різному. Припустимо, штучно створюючи передумови, одночасно систематично руйнувати задуманий суб'єктом план дій, збивати його з мети. Особливо це важливо у випадку, коли складно піймати суб'єкта на гарячому, так як за задуманим ним злочином його складно звинуватити /покарати/. Збиваючі впливи можуть сприяти зниженню мотивації злочину.

Розкрити співробітнику окремо мотивацію, спонуку, нерациональність цілей, протиправність, збитковість, безпеку і т.п. у швидкодіючій небезпечній ситуації у службовій практиці складно. Назрівання небезпечної ситуації не завжди дозволяє розраховувати на час і умови для підготовки до неї. Цьому слід навчати курсантів завчасно, на спеціально організованих заняттях з тактико-спеціальної підготовки, щоб виробити у них автоматизм у швидкому аналізі ситуації, яка склалась. Доцільно на заняттях викладати одну з моделей вже скоєного в минулому злочину, вибрати з нього ситуацію, яка передувала основній події, за якою курсанти повинні визначити конкретний зміст мстива суб'єкта за всіма вказаними пунктами. Необхідно не тільки моделювати і аналізувати ті чи інші конкретні ситуації, які виникають безпосередньо перед скоєнням злочину, але і брати до уваги всі властивості особистості злочинця, його

життєвий досвід. З урахуванням ситуації, яка склалась, слід викласти способи впливу на особистість злочинця.

Керований поставленою метою, злочинець обирає шляхи, засоби і способи досягнення мети, прогнозує власні дії, поведінку інших осіб, які допомагають або протистоять йому, хід гальмуючих чи прискорюючих злочин подій, приймає рішення і здійснює злочинний намір. У подібній поведінці злочинця добре проглядають його життєвий досвід, органічні прояви того середовища, яке його сформувало. Отже, необхідно підкреслити важливість вивчення навколишнього середовища конкретної особи для успішного припинення злочинних дій. Разом з цим, якщо курсант робить логічні висновки на основі послідовного складання перерахованих раніше дій і намірів у поведінці злочинця, йому простіше уявити собі його особу. При аналізі психологічної сутності поведінки злочинця жодна ланка не повинна бути пропущена. Вступаючи з ним у контакт, курсант повинен розуміти і чітко уявляти, що не існує його однозначної переваги над злочинцем. Доцільно бути з ним на рівних, хоча й розрахунок може будуватись за принципом "хто кого" /перехитрує, переграє і т.д./. Однак у нього повинна бути первісна перевага за рахунок накопиченого досвіду у передбачуванні розвитку подій. Разом з цим на його боці діє сила закону.

Якщо злочинець не виконує вимог працівника правоохоронних органів, він однак перебуває у стані тривоги, напруження, втоми і т.п. Він начебто сам створює для себе критичну ситуацію. А її слід постійно і безвідривно розвивати у цьому напрямку.

Штучно створені ситуації проходять через чотири стадії, які впливають на кризовий стан злочинця:

I/ первинне зростання напруження, яке стимулює звичні способи вирішення проблем. У модулюючій ситуації це виглядає приблизно так. Злочинець, перебуваючи у вільному переміщенні, відчуває пильну увагу

до себе. Курсанти в ролі "оперативних працівників", не вступаючи з ним у контакт, наче "ведуть" його і час від часу нагадують про себе. Злочинець нервує. У нього постійно присутнє внутрішнє напруження;

2/ подальше зростання напруження в умовах, коли ці способи виявляються безрезультатними. Якщо злочинець не відреагував на перший метод впливу /тобто не прийшов повинитися чи не відмовився від злочинної мети і т.д./, "співробітники" продовжують нагнітати атмосферу кризи навколо нього. Таким же чином, не вступаючи у контакт з ним, продовжують "вести" його, випереджати його задуми, обмежувати ходи пересування до мети і т.д. Злочинець збентежений, так як його спроби досягти мети зриваються. Він намагається зникнути. У цьому випадку в його діях з'являється безліч помилок, які можуть привести або до відмови від задуманого, або до більш рішучих дій;

3/ ще більше зростання напруження, яке вимагає мобілізації зовнішніх і внутрішніх джерел. У такому стані злочинець довго не може перебувати, його дії носять двоїстий характер; або він погоджується на "програш", або діє необачно. Такий стан виводить екстремальну ситуацію. Ось тут курсанти повинні визначити пікове напруження ситуації і бути готовими випередити злочинця. Залежить це від правильної організації дій, які повинні блокувати будь-які негативні прояви, позбавити злочинця можливості діяти агресивно; необхідно будь-яким шляхом різко змінити ситуацію, режим, обстановку, спілкування і т.д., а також позбавити злочинця основних засобів пересування, зняти напад, можливості контакту з об'єктом злочину. Доцільно все не здійснювати непомітно, але так, щоб злочинець це відчував. Спроба агресії провалюється тоді, коли у нього з'являється відчуття безвиході;

4/ якщо всі спроби виявились марними, злочинець не відмовляється від своїх намірів, настає четверта стадія кризового стану. Характеризується вона підвищенням тривоги і депресією, почуттям безпомічності і безнадії, дезорганізацією особистості. Доведений до такого стану злочинець вже не

може здійснити активного опору. Цей момент зручний для проведення захвату. Однак курсанти повинні розуміти, що в даному разі не повинна виявитись безпечність. Розлючений тим, що його "переграли", зненавидівши оточення, злочинець може у відчаї, в момент, коли вже знаходиться під контролем, учинити небезпечне діяння. Але у практиці таких випадків небагато; зазвичай злочинець, доведений до такого стану, у момент захвату агресії не виявляє.

Узагальнити всі чотири способи нагнітання кризового стану можна таким чином:

- 1/ необхідний постійний контроль за діями злочинця;
- 2/ контроль становить надзвичайно складну систему зворотних зв'язків, тобто відчуття співробітниками злочинця і навпаки;
- 3/ контроль передбачає стеження за кожним актом поведінки злочинця, включаючи фізичні наміри і зміни поточної обстановки, реакцію злочинця.

Зіткнувшись з непередбаченими обставинами, злочинець змушений спочатку перероблювати увесь мотиваційний цикл із усіма наслідками, які звідси випливають. Вибір альтернатив /злочинне-правомірне/ триває. Зустріч з перешкодами, які не прогнозувались, може привести суб'єкта до добровільної відмови від скоєння злочину або до прийняття нового рішення на подолання перешкоди. Злочинець під час скоєння злочину, як правило, перебуває у стані психічного напруження, обумовленою екстремальністю ситуації, протидією з боку оточення, дефіцитом часу, загрозою бути пійманим, викритим, покараним і т.д.

Однак необхідність враховувати і ту обставину, що стан, викликаний страхом, гнівом, ефектом, люттю, тривогою, хвилюванням, як правило, супроводжує злочин. Одним з найбільш поширених мотивів скоєння убивств і заподіяння важких тілесних ушкоджень є усунення перешкоди, яка стала на шляху злочинця. Психологи оцінюють це як захист від

можливої, частіше за все неіснуючої агресії з боку оточуючих. Дуже часто злочинці відчують ворожість середовища. Це формує у них агресивний настрій, який переходить у "захисну реакцію". Тому існування оточення для них є начебто перешкодою. Звідси постійне напруження, підозрілість, конфліктність, пошук "ворогів", часто провокування конфліктів та бурхлива реакція на ними ж створені критичні ситуації. Курсант, який розуміє це, адекватно буде своє спілкування з потенційним злочинцем, тобто прагне зняти напруження у відносинах, не викликаючи підозрілості, не нагнітаючи конфліктність.

Процес попередження злочинів нерозривно пов'язаний з тим, на якому рівні підготовленості перебуває сам курсант. Поряд з використанням психологічних впливів йому необхідно здійснювати різні за складністю рухові процеси. Тому будувати тактику впливу слід нерозривно з руховою установкою, яка може полегшити його положення на випадок непередбаченої поведінки суб'єкта. У процесі тактичної підготовки розрізняються два рівні формування і функціонування установки.

На першому рівні установка формується за результатами сприйняття ситуації. Чим більше варіантів ситуації проробляється в умовах занять, тим більше ті, хто займаються, збагатяться досвідом вирішених рухових задач.

Другий рівень пов'язаний з установкою, фіксованою безпосереднього сприйняття, а тільки за допомогою понять, уявленої ситуації.

Перехід від одного сенсорного рівня установки до другого /змістової установки/ розширює уяву і одночасно сприяє успішному та оперативному вирішенню рухових задач.

Далеко не всі дії з достатньою повнотою контролюються злочинцем, і не в повній мірі використовуються для розробки заходів попередження і припинення антигромадських дій. Курсанти повинні вміти визначити, які саме дії можуть менше контролюватися злочинцем. Надалі необхідно

будувати тактику спілкування з ним, враховуючи це. Використовувані неочікувані впливи у таких випадках для злочинця будуть певною мірою приголомшливими. На заняттях бажано давати характеристику одній з моделей поведінки злочинця. Його дій і задума. Потім ті, що навчаються, по ходу викладення дають визначення, де і в який момент дії злочинця позбавлені контролю, і в який момент він не здатен контролювати дії співробітників.

В ефективному використанні тактичних прийомів не останню роль відіграють знання про основні риси і психологічну схильність особистості, типах людей. Наприклад, є яскраво виражені типи з аморальною поведінкою чи іншими нахилами, є облесливі, обережні суб'єкти. Свою поведінку курсанти вчать будувати диференційовано по відношенню до кожного з них. Мотиви злочинів у цих суб'єктів різні і відрізняються ступенем небезпеки. Пояснюється це, перш за все, тим, що поведінка такого суб'єкта є явно вираженою і "межовою". Він вже знаходиться, не приховуючи цього, на межі конфлікту з законом і цієї межі не боїться. У нього відмічається втрата волі. Небезпечні для життя діяння такі правопорушники не здатні вчинити. У спілкуванні з ними /з метою припинення можливого правопорушення/ діалог необхідно вести у впевненому і спокійному руслі, навіть довірливо. Можна, не боячись нападу, повертатися до них спиною чи приймати іншу "довірливу" позу. Недоцільно застосовувати надмірні фізичні заходи, так як у більшості своїй такі порушники податливі. У спілкуванні з ними необхідно бути в той же час вимогливим, стверджувати, що якщо вони будуть виконувати приписи /вимоги/, тривожити їх не будуть.

У підозрюваного може бути і інша поведінка: улеслива, обережна, товариська. Це може виявитись більш небезпечним. При контакті з такими звичайно відчувається певне "викручування" з їх боку. У спілкуванні з ними доцільні різкі переходи у розмові, діях, манері і т.д. Наприклад, піти

на поступки, підкресливши цим, що сталася помилка чи нічого суттєвого не відбулося. Потім зразу ж різко змінити поведінку, переконливо вимагати виконання приписів. Різкий перехід у поведінці співробітника дозволить швидше розкрити наміри злочинця. У таких випадках оперативному працівнику слід бути напоготові і готовим до захисту у випадку прояву агресії.

Розрядити напруження, яке склалось в екстремальній ситуації, за допомогою впливу на суб'єкт не завжди вдається. Швидкоплинність події не дає часу на вивчення особистості та контакт із нею. Суб'єкт часто-густо залишається невивченим, а можливість впливати на нього за допомогою методів навіювання, переконання і т.п. не завжди наявна. Поведінку суб'єкта можна діагностувати при спостереженні за його мімікою, інтонацією, жестикулюванням. У відповідності з цим будується тактика спілкування, рівень контролю і пильності. Якщо людина трохи нерішуча, то в розмові ледь помітно вона розтягує слова і це служить знаком, що в її свідомості жевріє сумнів у виправданості майбутніх дій. У цьому випадку дії співробітника впевнені, рішучі, позбавляють думки суб'єкта про опір, подавляють його психіку жорстким контролем його дій. Одночасно демонструє легкість рухів, показує сильний характер, незаперечну фізичну перевагу.

У іншому випадку, коли суб'єкт характеризується повільністю, розтягує слова /несвідомо/, таку поведінку можна розцінювати як перехідний стан, який може бути пов'язаний з обдумуванням чогось небезпечного. Зняти напруження слід різкими випереджаючими пересуваннями. Виконати це необхідно так, щоб це було помітним для суб'єкта. Важливо дати йому зрозуміти, що його мета і наміри розгадані і цим попередити небезпечне діяння.

Курсантам слід вчитися постійно враховувати несприятливі зміни у поведінці людини, які можуть виникнути при негативних переживаннях. В

їх основі лежить незадоволення певних життєво важливих для людини потреб чи конфлікт між ними.

Курсантам необхідно вчитися бути готовим до відбиття нападаючих дій з боку противника. Передумовою їх успіху в подібних умовах є здатність прогнозувати можливі дії у відповідь. У оперативній практиці є приклади, які підказують, наскільки важливою, іноді вирішальною у поєдинку є добре розвинена здатність до передбачення задумів противника. При виборі програми і тактичних способів важливо знати, наскільки противник стійкий, послідовний у своїх діях. Із врахуванням цих умов курсанти обирають дії, які виявляються для противника неочікуваними, і він не встигає відреагувати.

Однак саме по собі прагнення курсантів витримати тактичну програму ведення бою ще не гарантує, що вона залишиться незмінною у різні періоди поєдинку. Його прагнення неухильно здійснювати задуману програму часто може виявитись причиною програшу у ситуації, коли противник не сприйняв запропонований варіант поєдинку. Тому на практичних заняттях з спеціальної фізичної підготовки необхідно відпрацьовувати дії не тільки за задуманими, завчасно обумовленими правилами схеми бою, але і з великою кількістю різноманітних варіантів розвитку ситуацій. Навчений таким методом курсант здатний швидко, у ході поєдинку переключатись з однієї програми на іншу. Задумавши одну дію і у процесі виконання відчувши її неприйнятність, він відразу переходить до другого тактичного варіанту.

Подібна розкутість у тактиці, побудованій на врахуванні непередбачуваності дій противника і здатності до прогнозування, завжди буде ефективною, навіть якщо злочинець спочатку мав певні переваги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гамезо М.В., Домашенко Н.А. Атлас по психологии. - М., Просвещение, 1986.
2. Петровская Л.А. Теоретические и методические проблемы социально психологического тренинга. - Изд-во МГУ, 1982.
3. Плиско В.Й. Формирование у сотрудников устойчивого психомоторного состояния к внешним проявлениям опасности. - К., РИС МВД Украины 1991.

Анотація

У даній статті викладені деякі особливості розвитку конфліктних ситуацій з урахуванням поведінкової реакції правопорушника і тактичного планування психомоторних впливів на суб'єкт співробітниками правоохоронних органів.

Приблизні моделі дій по розв'язанню конфліктних ситуацій можуть укласти один із принципово нових підходів у навчанні працівників міліції, дають можливість удосконалити методологію відносин між співробітником і правопорушником.

*І.В. Кіресва
м. Бердянськ*

**Деякі проблеми підготовки студентів
до літньої педпрактики**

Літня практика у системі професійної підготовки є самостійною педагогічною роботою з повною відповідальністю за життя, фізичне, психічне і моральне здоров'я дітей і підлітків, їхній повноцінний відпочинок і розвиток.

Сучасний оздоровчий дитячий табір – нове явище в нашому житті.